
SKOLASTİK EĞİTİM
VE TÜRKİYE'DE SKOLASTİK TARZ

Hasan Ünder; Hasan Ünder; Eğitimini Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü, ODTÜ Felsefe Bölümü ve A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. Muğla Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Doç. Ünder'in yayımlanmış bir kitabı ve iki kitap çevirisi bulunuyor. *Çevre Felsefesi: Etik ve Metafizik Görüşler* (Doruk Yay., 1996).

Stanley M. Honer ve Thomas C. Hunt-*Felsefeye Çağrı* (İmge Yay., 1996)'yı; John Bellamy Foster-*Savunmasız Gezegen-çevrenin kısa ekonomik tarihi* (Epos Yay., 2002).

Yayınlanmış makalelerinden bazıları şunlardır: Modernizm, Postmodernizm ve İslâmcılık. *Mürekkep* (Güz 1994):81-90; Eğitimde Atatürkçülük. *Birikim*, sayı 89 (Eylül 1996):61-74; Türkiye'de Batılılaşma ve Değerlerin Araçsallaşması. *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 28, sayı 2 (1997): 293-311; Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Siyasal İletişim. *İletişim Türkiye*, sayı 6 (Sonbahar 1998): 20-29; Kemalist Cumhuriyetçiliğin Klasik Ruhu. *Birikim*, sayı 115 (Kasım 1998): 60-74; 51-58; Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce* 2. İletişim Yay., 2001; A Model for the Conservation of Geological Remains as Documents, *Environmental Geology* 37, No 1-2 (January 1999): 26-30.

epos

EPOS YAYINLARI-9
İnceleme kitapları

Salih Zeki, Yusuf Akçura,
Muallim M. Cevdet
SKOLASTİK EĞİTİM
VE
TÜRKİYE'DE SKOLASTİK TARZ
Derleyen ve Çeviren
Hasan Ünder

Yayıma Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

©Bu kitabın yayım hakları Epos Yayınları'na aittir.
©Hasan Ünder-2002

Düzeltili:
Gültekin Koçuşığı

Kapak Tasarımı:
Memik Kayaoğlu

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Sevda Öztekin

Baskı ve Cilt:
Başak Matbaası(0.312) 384 27 61

Birinci Baskı, Ankara 2002
ISBN: 975-6790-10-5

Salih Zeki Yusuf Akçura
Muallim M. Cevdet

SKOLASTİK EĞİTİM
VE
TÜRKİYE'DE SKOLASTİK
TARZ

Derleyen ve Çeviren
Hasan Ünder

Salih Zeki, Yusuf Akçura, Muallim M. Cevdet,
Skolastik Eğitim ve Türkiye'de Skolastik Tarz,
Hasan nder (Der. ve ev.) Birinci Baskı, Ank. 2002,
Epos Yay., 128 s.
ISBN: 975-6790-10-5

İÇİNDEKİLER

Sunuş/7	
Giriş: Orta Çağda Skolastik Eğitim/19	
I. Skolastik-Salih ZEKİ	52
II. Salih Zeki Merhumun Bir Makalesi Vesilesiyle “Skolastik”- Muallim M. CEVDET (İnançalp)	60
III. Skolastik Usul Nedir?- Yusuf AKÇURA	70
IV. Skolastik Kavgası- Muallim M. CEVDET	79
EK: Salih Zeki, Yusuf Akçura ve Muallim M. Cevdet’in Skolastik üzerine Yazıları (Sadeleştirmesiz)	88
Dipnotlar	112
Kaynakça	122

SUNUŞ

“Bize Garp fikirleri toplan, tufeklerin namlusundan geçerek girmiştir. Biz Garb[in] rüchanını bizi mağlup eden muharebele-
rin cebri altında öğrendik” der Hamdullah Suphi Tanrıöver. Ger-
çekten de Osmanlılar güçlü oldukları dönemlerde, batılıları batıl
bir dine inanan barbarlar, Batıyı da “diyar-ı küfir” ve savaşla fet-
hedilmesi gereken “dar-ül-harb” olarak görmüşlerdir. Fakat Os-
manlı, yenilgilerin devamlılık gösterdiğini ampirik olarak anla-
yınca; Batıya bakış açısı da değişmeye ve batılıları ciddiye alma-
ya başlar. Yenilgiler, Batının üstünlüğünü öğretmekle kalmaz sa-
dece, Osmanlıya kendi geriliğini de öğretir. Yenildike kendine
güveni sarsılan ve daha önce küçümsediği Frenkleri daha yakın-
dan tanıma ihtiyacı duyan Osmanlı devlet adamları 18. yüzyılın
ilk çeyreğinden itibaren Batıya elçiler göndermeye başlar. Gi-
denler, Batı uygarlığının maddi ürünlerini görünce takdir ve hay-
ranlık duymaktan kendilerini alamazlar. Örneğin, “Vesait-i um-
ran ve maarifine dahi kesb-i ittıla ederek kabil-i tatbik olanlarının
takriri” [uygarlık ve kültür vasıtaları hakkında bilgi ve görüş edi-
nerek uygulanması mümkün olanları resmen bildirmesi] için

1720’de Fransa’ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi, “[Marly sarayını ve parkını] seyir ve temaşa eyledikçe ‘Bu dünya müminlerin hapisanesi, kafirlerin cennetidir’ sözündeki latif nükte aşikarâne oldu” derken hem “cennet” sözcüğüyle Fransızların yarattığı maddî uygarlığın üstünlüğünü hem de Osmanlı’nın ve İslâm dünyasının bu alandaki geriliğini dolaylı olarak itiraf eder. Fakat Çelebi, aynı zamanda manevî alanda onların kafir (yani aşağı), kendilerinin mümin (yani üstün) olmasında teselli bulur gibidir. Batıyı daha sonra görenler de —Çelebi gibi— hayranlıklarını ifade edecekler, fakat artık dinsel ve kültürel alanda üstün ve ileri olduklarına dair inançları da giderek sarsılacaktır.

“Mağlubun şiarı galibi taklittir” özdeyişi uyarınca, Osmanlı da batılılaşmaya —“taklit” sözcüğüne hiçbir küçültücü veya kötüleyici anlam yüklemeksizin, buna taklit etme süreci diyebiliriz— başlar. İlk batılılaşma hareketleri, Batının üstünlüğünün kanıtlandığı ve geriliğin sonuçlarının ölümcül olarak görüldüğü askerî alanda olur. 1734’te Hendesehane, 1773’te Mühendishane-i Bahri Hümayun’un açılır. Böylece Osmanlı, batılıları “öğretmen” —eski deyimle, “mürebbi”— olarak kabul etmiş olur. Batı tipi bir ordu kurulurken, o orduları güçlü yapan şeyin ne olduğu konusunda da berrak ve kesin bir fikir olmadığından, başarıyı şansa bırakmamak için olsa gerek, yeni ordunun her şeyi (hocaları, giyim ve kuşama, silahları, sevk ve idaresi) aynen onlarınki gibi olur. Örneğin, yeni ordunun askerleri ilk hareketlerini “yürü” komutu ile değil, üstünlüğün sırrı belki de sözcüktedir diye, bugün olduğu gibi aynı anlama gelen Fransızca “marche” (marş) komutu ile yapar. Bu bize, askerî batılılaşma özelinde genel batılılaşmanın tarzını verir: Başarıdan emin olmak için taklit tam olmalıdır.

Batılı devletler karşısında yenilgilerin arkası kesilmeyince, salt askerî alanda batılılaşmanın fayda etmediği görülür. Batının askerî, ekonomik ve teknik üstünlüğünün, onun kültürünün (dünya görüşünün, inanç ve değerlerinin, zihniyetinin) bir sonucu olduğu anlayışı gelişir. Abdullah Cevdet ve Ahmet Ağaoğlu gibi baticılar, Osmanlı devletinin bekası için Batının “gülüyle dikeniy-

le” alınması gerektiğini ileri sürerler. Bu süreçte, Osmanlı kendisinin zayıflığını, Batının ise gücünü ve tehdidini daha kuvvetle hisseder ve batılılaşma, Satı Bey’in deyişiyle, “vekayii cebir ve tazyiki altında” Tanzimat’ta kurumsal planda ve daha sonra gündelik yaşam, kültür ve ahlâk alanlarında kapsam ve derinlik bakımından artarak sürer. Her ne kadar İslâmcı ve bazı Türkçü çevrelerde medeniyet-hars, maddî-manevî uygarlık gibi ayrımlar yapılarak kültürel ya da manevî alanda batılılaşmaya set çekme çabaları olsa da, “mağlup eden muharebelerin cebri” arttıkça, Batının sadece maddî alanda değil, *her bakımdan* üstün olduğu inancı yerleşmeye başlar.

Bu süreç içinde Batının askerî ve teknik üstünlüğü aydınlar üzerinde zamanla hale etkisi diyebileceğimiz bir etki oluşturur: Batının teknik üstünlüğü (gülleri), önceleri itici gelen inanç ve değerlerini (dikenlerini) de aydınların gözünde çekici hale getirir. Öte yandan Osmanlının askerî ve teknik geriliği de bir boynuz etkisi yapar: Osmanlının önceleri çekici gelen yönleri itici hale gelir. Ve sonunda, batılı olan her şey ileri ve iyi, Batıdan farklı kılan her şey geri, kötü ve değersizdir; dolayısıyla, her bakımdan batılı olmak gerekir, gibi bir sonuca varılır. Ve Batılı olan, genel olarak, her bakımdan üstün, doğru ve otorite; yerli ve geleneksel olan da aşağı ve yanlış olarak kabul edilir. Bu akıl yürütme temelinde taklidin kapsamı genişler. (Farklılıklarda ve geleneksel olanda bir değer ve güzellik görüldüğü zaman da, bu, örneğin, Pierre Loti gibi bir batılının değer vermesi sayesinde olur. Batının şu ya da bu yazının, örneğin, kapitalist modernizmin eleştirisi de yine bir “batılı ‘okulların’” görüşleri doğdultusunda yapılır. Hem kendini hem de Batıyı, batılı okulların ölçüleriyle idrak eder hale geliriz. Fakat, aslında bu bir öykünmeden ileriye gidemez.

Bugünün Türkiye’si’ne bir göz atıldığında, Batılı olanın yerel ya da ulusal olan karşısında genel üstünlüğüne dair inancın, günlük yaşama —popüler, siyasî, estetik, ahlâkî ve felsefî ideoloji-

ler biçiminde— sindiği görülebilir. Günlük yaşama biraz “dışarıdan” bakarsak batılı olanın üstünlüğünün *a priori* kabul edildiğini görürüz. Örneğin, bir önerinin ya da öneriler paketinin kabul edilmesini sağlamak için “Avrupa’da (veya Amerika’da) böyle” demek, o önerinin “en iyi / en doğru” öneri olduğunu ima eder ve hemen hemen yeterli bir gerekçedir. 2. Meşrutiyet aydınlarının Büchner’i, Demolins’i, Gustav Le Bon’u, Taine’i, Spencer’i, Durkheim’ı, Le Play’i, Bergson’u... içeren otoriteler listesine onlarca —çeviri kitapların yazarlarını da sayarsak, binlerce— yeni isim eklenebilir. Batılının Türklerle ya da bir Asyalı ile ilgili yargısı, “üçüncü dünyalının”—daha doğrusu ezilenlerin kendini algılamasında otoriterdir. Bir batılının, Türkiye’nin şu ya da bu yanını övmesi, onun gerçekten övgüye layık olduğunun kanıtı sayılır ve manşetlere çıkarılır. Batının “bizi bizden daha iyi bildiği” yaygın bir inanç halindedir. Tarihimizde batılılaşmaya karşı en çok direnç gösteren İslâmcılar bile, bir batılı aydın veya ünlünün, hatta sıradan birisinin Müslüman olmasını, İslâmiyet’in hak dini olduğuna dair binlerce Müslümanın Müslümanlığından daha ağırlıklı bir kanıt sayar hale gelmişlerdir. Onların da liderleri, çocuklarını, Garp irfanını ve dillerini yerinde öğrensinler diye, Batı üniversitelerine gönderiyorlar artık. Üçüncü dünyalı olarak bir Türk’ün başarısı Batıdaki ilgili çevrelerce kabul edilmedikçe, Türkiye’de şüpheli kabul edilmekten kurtulamaz, fakat Batıda ‘test edilip onaylandı’ysa artık otoritesi ve değeri tartışılmaz. Batı dillerinin sözcükleri ve hatta harflerinin okunuşu bile Türkler üzerinde sihirli bir etki yapar. Bir televizyon kanalının, bir işyerinin veya bir ürünün adının İngilizce veya Fransızca olması, onu birçok kişinin gözünde *alla franca* yapabiliyor. Bu adlar Türkçe’ye çevrildiği veya harfler Türkçe’deki gibi okunduğunda ürün veya kurum bütün havasını yitirip *alla turcalaş*ıyor. Dersler de öyle. Bir konu yarım yamalak anlatılsa ve anlaşılrsa da, Batı dilleri ile, özellikle İngilizce işlenince, sırlar şatosunun içine girildiği hissini vermese bile ona yaklaşıldığı hissini uyandırır; Türkçe’ye döndüğünde, her şey sıradanlaşır. (Yabancı dille eğitim yapılan okullar, daha çok bu nedenle elit öğretim kurumları sayı-

GİRİŞ: ORTAÇAĞDA SKOLASTİK EĞİTİM

Batı Ortaçağında Skolastik Eğitim

Türkçe'deki “skolastik” sözcüğünün kökeni, Latince “scholasticus” sözcüğüdür. “Scholasticus” da, Yunanca'daki — bazen profesyonel filozof anlamında kullanılmış olan— “skolastikos”un Latinceleştirilmiştir. “Skolastikos”, “öğrenmek için boş zaman içinde olmak” anlamına gelen Yunanca “scholázein” sözcüğünden gelir. O da, “öğrenmek için kullanılan boş zaman” anlamına gelen fakat daha sonra “öğrenmek için bulunulan ya da öğrenilen yer”,¹ yani “okul” anlamını kazanan Yunanca “schole”den gelir.² “Skolastik”, sözcüğün etimolojisinin de gösterdiği gibi, şu ya da bu biçimde okulla ilgilidir. Fakat Ortaçağda değişik bir anlam kazanır. Sözcük Ortaçağın ilk dönemlerinde, Hıristiyan okullarının müdürleri konumundaki kişiler için kullanılır. Müdür genellikle, Antik Çağ'da *özgür* insanların öğrenmesi gerekli görülen ve Ortaçağda “özgür sanatlar” olarak adlandırılan bilgi dallarından — ve programda tek felsefe dersi olan— diyalektiği öğretir. Sözcük zamanla müdürün ve hocaların diyalektik öğretimlerinden doğan felsefe yapma tarzını ve felsefe sistemini anlatmak için kullanılır (bkz., Turner 1912a). “Skolastik” sözcüğü bugün, Ortaçağ Batı Hıristiyan dünyasındaki, başlıca eğitim ve öğretim

kurumları olan —özellikle Paris, Oxford ve Cambridge gibi— üniversitelerde ve İslâm dünyasında medreselerde,³ özellikle de din bilgini yetiştiren teoloji ya da ilahiyat eğitim ve öğretiminin teleoloji, akıl gibi unsurlarının şu ya da bu yönüne işaret edilmesinde bir sıfat olarak kullanılır.

Skolastik denince, modernlerin aklına genellikle bazı felsefe problemleri (örneğin, tümeler sorunu, Tanrı'nın varlığı ve doğası, teslis, öbür dünya, ölümden sonra dirilme); felsefeyi dinin, akıllı da imanın ve dogmaların hizmetine koşan bir felsefe anlayışı;⁴ gözlem ve deneye önem ve yer vermeyen bir bilim anlayışı; Aristotelesçi felsefi-bilimsel bir kavram dağarcığı (örneğin, madde-form, dört neden, dört unsur, yermerkezci evren anlayışı, beş tümel...); biçimsel mantığa aşırı bağlılığı (mantığı — özellikle tasım (kıyas) türü akıl yürütmeyi— bilgiye götüren bir yol olarak görme anlayışı); din adamı veya mümin yetiştirmeyi amaç edinen bir eğitim anlayışı ve dolayısıyla kutsal yazıları okuyup anlama etrafında dönen bir eğitim programı; belirli bir öğretim ve öğrenim yöntemi (otoritecilik ya da belli kişileri veya kitapları doğruluğun kaynağı ve ölçüsü olarak alma, ezbercilik, diyalektik tartışma yöntemi, anlam konusunda kılı kırk yaran fakat 'gereksiz' bir tutum) ve böyle bir felsefe ve yöntem anlayışının egemen olduğu eğitim kurumları (Batıda Ortaçağ üniversiteleri ve İslâm dünyasında medreseler) gelir. Daha genel olarak alırsak, skolastik, Ortaçağda üniversitelerde ve medreselerde görülen eğitimin içeriğine, amacına veya yöntemine işaret eder. Skolastiği tanımlarken bu öğelerden biri, birkaçı veya hepsi öne çıkarılır ve tanımlayıcı özellik olarak alınır.

Ortaçağda Eğitilmiş İnsan İdeali

Biz burada skolastiğin, eğitim boyutu üstünde duracağız. Skolastik eğitimi anlamanın en iyi yolu, bu eğitim süreci ile hedeflenen insan tipine, onun temelinde yatan “eğitilmiş insan” anlayışına bakmaktır. Çünkü, bir toplumun belirli bir döneminde gelişen ve egemen olan yaşam ve insan ideali, o toplumun eğitim kurumla-

rının programlarına, eğitim ve öğretim yöntemlerine büyük ölçüde yön verir. Eğitim kurumları da kendi olanakları ve araçlarıyla bu insan idealini gerçekleştirmeye çalışır. Durum Ortaçağda da farklı değildir. Ortaçağın yüksek öğretim kurumlarında ve özellikle teoloji (ilahiyat) fakültelerinde verilen eğitime de, o dönemde siyasî ve özellikle dinsel otoriteler tarafından geliştirilmiş olan insan ve yaşam ideali yön vermiştir.

Her ne kadar Batı Hıristiyan dünyasında Antik kültür (eski Yunan ve Roma kültürü) 9. yüzyılın başlarında cılız, 12. yüzyılda hayli güçlü bir biçimde yeniden doğsa da (yani, bir Karolenj Rönesansı ve bir 12. Yüzyıl Rönesansı yaşansa da), kendilerini Antiklerin bir devamı olarak gören 15. yüzyıl rönesans hümanistlerinin ve daha sonra modernlerin, Batı Roma İmparatorluğunun yıkıldığı MS 476 ile kendileri arasında kalan zaman dilimini, Antik kültür ile aralarına girmiş ve kendilerini Antik kültürden koparmış bir dönem olarak nitelemelerinde bir hakikat payı vardır. Bu “ara”daki ya da “orta”daki dönemin en başta gelen özelliği, kültüre dinin (Hıristiyanlığın) egemen olmasıdır. Kostantin’in Hıristiyanlığa dönmesinden ve 313’de Milano Fermanı ile Hıristiyanlığı resmen tanınmasından sonra kovuşturmalardan kurtulan, Hıristiyanlığın 391’de Roma İmparatorluğunun resmi dini ilan edilmesinden sonra da büyük maddî-manevî olanaklara kavuşan ve Roma İmparatorluğu modeline göre örgütlenen Hıristiyanlar, Batı Roma İmparatorluğu çöktükten sonra ayakta kalan tek güçlü gruptur. Kilise, keşişleri, manastırları, papazları ve bürokratları ile kültürel yaşamda en etkili güç haline gelir. Kolektif olarak Kilise hemen bütün eğitim ve öğretim kurumlarını açan ve kontrol eden güçtür. Kilise, krallarla ve imparatorlarla bazen uzlaşarak, zaman zaman kavga ederek siyasî alanda da etkin bir rol oynar. Papa, krallara taç giydirme ve onları azletme gücüne sahiptir. Kilisenin kültürel ve siyasî yaşamdaki bu etkisi, doğal olarak, dinsel değerleri Ortaçağın başat değerleri haline getirir. Hâkim olan dünya görüşü, Papalık tarafından yorumlandığı şekliyle Hıristiyanlıktır. Eğitim kurumlarına düşen başlıca iş de, bu dinsel

TÜRKİYE’DE SKOLASTİK TARTIŞMALARININ BAĞLAMI

Salih Zeki’nin ve İstılahat Encümeni’nin [Terim Kurulu] “skolastik” sözcüğünü, “medreseye mensup” “medresiyet” gibi sözcüklerle karşılaması, Osmanlı-Türk düşüncesinde skolastik sorununun zihinlerde medreselerle özdeşleştiğini gösterir. Dolayısıyla Türkiye’de skolastik tartışmalarının medrese eğitim sistemine yöneltilen eleştirilerle başladığını kabul edebiliriz. Medreselere karşı ilk eleştiriler 17. yüzyılın ortalarında başlar. Koçi Bey ile Katip Çelebi’nin eleştirilerini biliyoruz. Koçi Bey’in (1631, 50-56) eleştirileri daha çok bilimsel standartların sulandırılmasına yönelmiştir. Ona göre, 1594’den itibaren akademik dereceler bilimsel liyakatle değil, dalkavukluk, hatır, rüşvet vb. şeylerle edinilir olmuş, bu yüzden “ilim sahası cahillerle dolmuş” ve “iyi ile kötü belirsiz” hale gelmiştir. Katip Çelebi’nin (1656, 8-13) eleştirileri ise skolastikle daha ilgilidir. Ona göre, bilimlerin ve felsefenin medrese programlarından çıkarılmasının bir sonucu olarak, medreselerde araştırmacı ve sorgulayıcı tutum ortadan kalkmış,

taklit egemen olmuştur. Daha sonra 1860'larda, Yeni Osmanlılardan Ali Suavi (1839-1878) ve Ziya Paşa (1829-1880), medreselerdeki öğretimin verimsizliğini eleştirirler. Onlar, yıllarca öğrencilik yapmış pek çok öğrenciye okuma yazmanın bile öğretilemediğini, öğretilenlerin de bir işe yaramadığını ileri sürerler.¹

İkinci Meşrutiyet'in ilanının ardından çok geçmeden medreseler yoğun bir tartışma konusu olur. İkinci Meşrutiyet döneminin (1908-1914) entelektüel hareketlilik bakımından Osmanlı-Türk tarihinde benzersiz olduğu, eğitim sorununun hemen hemen bütün aydınların ilgi odağı haline geldiği ve pek çok eğitimci-düşünürün yetiştiği dikkate alınırsa, bu normaldir. 31 Mart Olayı'na çok sayıda medrese öğrencisinin katılması ise tartışmalara hız katar.

Medreselerin eski haliyle devam edemeyeceği, ıslah edilmeleri gerektiği fikri, gerek laik aydınlar gerekse ulema arasında yankı bulur. Hemen bütün basın ve yayın organlarında bu konuda yazılar çıkar, broşürler yazılır, yasa tasarıları hazırlanır.² (Salih Zeki Bey'in yazısı da bu tartışmalar esnasında yazılmıştır.)

İkinci Meşrutiyet'in düşünce akımlarının medreseler konusundaki önerilerini iki grupta toplamak mümkündür. Önerilerden birisi, Tanzimat karşıtı olan ya da Tanzimat hareketine eleştirel yaklaşan Türkçülerden ve İslâmcılardan gelir. Onlar, Tanzimatçıların medreseleri ihmal ettiğini ileri sürerler ve medreseleri modernleştirmeye çalışmak yerine medreselerin yanında mektepleri açmalarını ve böylece eğitim tarihimizde çok tartışılan ve Tevhid-i Tedrisat yasası ile kaldırılması hedeflenen mektep-medrese ikiliğinin yaratılmasını eleştirirler.³

İkinci görüş ise Batıcıların görüşüdür. Batıcılığın önde gelen savunucuları olan Abdullah Cevdet ve Kılıçzade Hakkı'ya göre, ülkenin geri kalmasının nedeni softalardır, medreseler de ömrünü tamamlamıştır. "İtikadat-ı batıla"ya (batıl inançlara) ilan-ı harb eden Kılıçzade Hakkı medreselerin kaldırılmasını savunur. O, Şubat 1912'de, öngörülerini Atatürk reformları ile gerçekleştirecek olan "Rüya" adlı makalesinde, medreselerin kaldırılıp "Süleyma-

niye Medresesi yerine College de France tertibinde gayet mükemmel bir ulumu edebiyat medresesi ve Fatih medresesi yerine ise *Ecole polytechnique* tarzında diğer bir müessesesi-aliye” kurulmasını, ulum-ı âliye ve ‘aliyenin bu okullarda ve Darülfünun’da öğretilmesini ve böylece softalık mesleğinin ortadan kaldırılmasını öngörür (1913, 51-52)

Meşrutiyet döneminde uygulamalar daha ılımlı olan ıslah fikri yönündedir. 26 Şubat 1909’da Medaris-i İlmiye Nizamnamesi çıkarılır. Az sayıdaki medrese bu nizamnameye göre düzenlenir. 12 Şubat 1910 tarihinde Fatih Tabhane Medresesi yeni sisteme göre öğretime başlar. Ertesi günü birkaç medrese aynı sistemi uygular (Ergün 1982, 80). 1914’de “İslahı Medaris Nizamnamesi” yayınlanır (Özalp 1982, 536-541) Nizamname ile, ilmiye medreselerinden bazıları “Darülhilafetülaliye” medresesine dönüştürülür. Bu medreselerin programında felsefe, modern bilimler ve Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça gibi yabancı diller ve beden eğitimi de vardır.⁴ Bu medreselerde, sarıklı hocaların yanında Ahmet Ağaoğlu ve Adnan (Adıvar) gibi medrese çıkışlı olmayan dönemin laik aydınları da görev alırlar.⁵

Cumhuriyet Dönemine geçildiğinde medreselerin kaderinde Mustafa Kemal’in düşünceleri belirleyici olur. Atatürk, Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar ıslah fikrine meyilli gibi görünür. İslah edilmiş Darülhilafe Medreselerini olumlu bulur; onların daha da geliştirilmesi ve isimlerinin de değiştirilmesi için çalışır (Akseki 1951, 386-87). Öğretim birliğinin (tevhidi tedrisatın), Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile Maarif Vekaletinin fikir ve mesai birliği ile sağlanmasını önerir (Atatürk 1989, 1: 318). Bir Hakimiyet-i Milliye medreseleri projesi üstünde durur. Meşrutiyet döneminde ıslah fikrini savunan Yusuf Akçura ile, İsmail Habib Sevük’ün (1939, 54) naklettiğine göre, bu medreselerin binasını, programını, gelirlerini... konuşur.

Fakat, yaklaşık bir yıl sonra, —belki de Sevük’ün naklettiği ve büyük olasılıkla 26 Mart 1923 günü geçen— konuşma sırasında Sevük’ün sözleri üzerine⁶— Mustafa Kemal’in düşünceleri

değişir; ıslah fikri yerine batıcıların görüşünü benimser. 3 Mart 1924 günü Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırılır. Bu bakanlığa bağlı olan medreseler Maarif Vekaletine devredilir. Maarif Vekili Vasıf (Çınar) da, 11 Mart 1924'de 479 ilmiye medresesini kapatır; İkinci Meşrutiyet'teki ıslah hareketinin ürünleri olan 29 Darülhilafe medresesini, çok partili dönemde sürekli bir tartışma konusu olan İmam-Hatip Mekteplerine, Süleymaniye medresesini de İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürür. Böylece, ilmiye medreseleri tarihe karışır fakat Darülhilafe medreseleri, İmam-Hatip Liseleri biçiminde Cumhuriyet döneminde, özellikle 1950'lerden sonra da tartışma konusu olmaya devam eder. (Yusuf Akçura'nın konuşması, Tevhidi Tedrisat yasasını takiben İlmiye medreselerinin kapatılmasından yaklaşık bir yıl sonra olur ve skolastik zihniyetin ve eğitim anlayışının modern eğitim veren mekteplerde ve genel olarak kültürel yaşamdaki devam eden görünümleri üstünde odaklaşır.)